

Душанба куни 7 июнда Озарбайжон тиётр мактабидаги талабаларимиз таникли Молернинг шу номдаги асарини ўйнадилар. Ёлгиз францияликларнинггина эмас, балки бутун дунёнинг таникли кулги ёзгувчиси бўлгон Молер шу билан бизнинг сахнамизда иккинчи дафъа кўринади. Унинг «Хасис» деган асари, Масков тиётр мактабимиз томонидан бултур ва узок йиллари бир мартадан ўйналиб ўтган эди. Бу сафар кўйилгон асарни янглиш танлангон дея олмаймиз. Муни танлаш билан боқули талабаларимиз яхши иш қилгонлар. Асар, энг ялғари, битта-яримта актўрни ўсдиришга, тарбия қилишга яради. Сўнгра унинг кўйилишида ҳам ўрта асрларнинг қизиқ ва галати тарз (стил) лари бор. Масалан: парда ҳамма вақт очик туради. Уюннинг бошланиш ва тугашини ходимлар эълон қилади. Ўюннинг бир қисми томошачилар орасида ўйналади. Асарда у вақт ёзгувчиларига қонундай бўлиб қолгон баъзи-бир асослар қузатилади, яъни: учала парда ҳам бир жойда, бир кўринишда кетади (жой бирлиги); воқеа бир кеча-қундуз орасида бўлуб ўтади (вақт бирлиги); ҳар қим ўз жупи билан чиқади ва бошқа-бошқалар. Ўрта аср тиётр тарзида ёзилғони учун, бу асар, ўзида бизнинг ўзбек томошачиларига анча яқинлик, нуқталари топа олар эди. Бу жихатни, ҳеч бўлмагонда тажриба йўли билан бўлса ҳам татбиқ қилиб кўрилганда, бизнинг эл ўюлари асосига яқин нуқталарини ишириб қовартириб кўрсатилганда, яхши самара берар эди, балки...

Лекин, томошанинг энг заиф нуқтаси ҳам таасуфга қарши, шу «кўйилиш» дадир. Гапнинг очигини айтганда, бизнинг маориф комиссарлигимиз ўз вақтида яхшироқ бир режиссёр учун керак бўлгон маблағни бермаган, берса ҳам оз берган, яхши режиссёр қелмаган, қелгани бўлса берилиб ишламаган... Узун сўзнинг қисқаси «кўйилиш» жихати қўб заиф қиккан.

Йигитларимиз ва қизларимиз чинакам тиришиб ўйнайдилар. Мумкин қадар тўла таъсир бериш учун жонбозлик қиладилар. Шундай бўлса ҳам, таъсирнинг мазаси унча бўлмайди. Қеракли жойларда талваса (хаяжон) етмайди. Балки, қикмай қолади. Ўюн ёгидан жуда қийматли, олтин фурсатлар сезилмай ўтуб кетади. Ўзингиз ўйланг ахир: Қаримжон, бизнинг энг қучли қулдирғуларимиздан бири у қулгида рўлнинг руҳига қиради, ҳато ортдириб юборади. Шундай бир эркин қулдирғичга, қулгидан қўра қўбрақ қожиаси бор бир рўлни берганлар. Шу учун унинг қожиали сўзлари ҳам, қулгили сўзлари ҳам бўш, талвасасиз, ишонқсиз (неубидителный) чиқади, томошачи қулган бўлса Қарим қизикнинг гапига эмас,—Молер адибнинг лутфларига, тазодларига, уста гапларига қолади; у қулишлар, пиесани тўппа-тўғри ўқиб берилган вақтда ҳам бўлмоғи мумкин. Қаримга шу рўлнинг янглиш берилгани, бутун асарга таъсир қилди, қунқи, асарнинг жон нуқтаси ўша рўлда, асар исми ҳам ўшанинг исмида. «Дандин» одам болалари орасида қ ўб учрайтургон иродаси заиф (слабоволный), бўшанг, ландавур қишиларнинг биридир. Асар, ўшанинг тирикликдаги қожиасини кўрсатади, ҳам жуда тўла кўрсатади. Унинг қулгили сўзлари ҳам қўз ёшлари орасидан айтилмағи қерак; қўз ёшлари самимий бўлса, актўр рўлнинг руҳига қирса, қўз ёшлари орасидан томиб қетган енгил қулги сўзлари ҳам томошачини қулдира беради. Қулдирганда ҳам талваса, изтироб билан қулдирадиким, асл мазият шунда.

Қулдирғучи ва қизик Қаримжонимиз қожиа никобида қикқач, албатта унинг борлиғи, асл жавҳари очилмади: шу учун бутун асарда мавжуд бўлгон аслиқ кўрилмади. Сахнанинг ўз қамчиликлари қўб, муни нарқомпирўснинг қулогига шипшитамиз. Сўнгра энг охирда бир нарқани айтиб ўтайин: бу асарни мундан сўнг қўйгон вақтда, учта қора

боланинг «ўюн бошланади» сини бирга тушуриш керак.
Ортикчаси зериктиради ҳам совук чиқади.

Жўрж Данден. — «Зарафшон» газетасининг 1927 йил 16 июн сонидан босилган.
Молер — Молер, хақиқий исми-шарифи Жан Батист Поклен (1622 — 1673) франтсуз драматурги, актёри, театр арбоби. Катор комедиялар муаллифи, хақли равишда франтсуз комедиясининг отаси саналади. «Жорж Данден ёки ахмок килинган эр» номли комедияси 1688 йилда сахналаштирилган.
«Масков театр мактабимиз томонидан» — Молернинг «Хасис» п'ьесаси 1925 йил 14 июлда сахнага кўйилган.
«Асл жавхари очилмади» — образнинг мохияти очилмади деган маънода кўлланыпти.